

Aneta Majkowska

O metodzie kwantytatywnej w analizie dyskursu edukacyjnego

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 5, 89-103

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aneta Majkowska

O metodzie kwantytatywnej w analizie dyskursu edukacyjnego

I. Dyskurs edukacyjny

1. Pojęcie dyskurs

Definicję pojęcia *dyskurs* „tego bodaj najważniejszego słowa w humanistyce współczesnej” można przytoczyć za Pawłem Śpiewakiem, według którego „są dyskursy polityczne, obyczajowe, prasowe, telewizyjne. Wszyscy prowadzą dyskurs. Są do niego włączani i zeń eliminowani. Każdy dyskurs ma swoje reguły prawomocności i reguły wykluczania. Już nie rozmawiamy i nie gawędzimy, ale prowadzimy dyskurs. Oczywiście dyskurs prowadzi się nie tylko za pomocą słów, ale i za pomocą strojów, konstruując wystawy w muzeach, urządzając polityczne manifestacje, wypisując receptę w przychodni, zamykając więźnia. Nie sposób wskazać takiej sytuacji, w której dyskurs milknie. Skoro wszyscy biorą udział w jakimś dyskursie, to każda, w tym naukowa, wypowiedź jest częścią jakiegoś pola dyskursu i wartość oraz waga danej wypowiedzi dają się ocenić tylko w jego obrębie. Lepiej sobie z tego słowa nie żartować, bo brane jest w akademickich środowiskach bardzo poważnie. Na ten temat powstało wiele książek. Czasem warto je czytać”¹.

Do języka polskiego *dyskurs* przeniknął dzięki opracowaniu Emile’a Benveniste’a² jako odpowiednik francuskiego *discours*, czyli typ wypowiedzi, w której uzewnętrznia się podmiot mówiący oraz relacje zachodzące między nim a adresatem. Benveniste wyróżnił dwa poziomy wypowiedzi, które nazwał: *dyskursem* i *historią*. *Dyskurs* oznacza wypowiedzi włączone strukturalnie w sytuację komunikacyjną, przez którą rozumie

¹ P. Śpiewak, *Słowniczek słów modnych i niemodnych (w humanistyce)*, NowaResPublica.onet.pl, <http://republika.onet.pl/1097756,2,artykul.html> [dostęp: październik 2002 r.].

² E. Benveniste, *Semiologia języka*, [w:] M. Głowiński (red.), *Znak, styl, konwencja*, Warszawa 1977.

odniesienie do nadawcy, odbiorcy oraz miejsca i czasu mówienia. *Historia* to z kolei przedstawienie zdarzeń, które miały miejsce w przeszłości. *Dyskurs* objawia się w każdej wypowiedzi mówionej, natomiast *historia* znajduje wyraz w tekstach pisanych. Zasluga Benveniste'a było wprowadzenie do teorii językoznawstwa pojęcia *subiektywności*, tym samym dana została nadawcy możliwość bycia podmiotem swojej wypowiedzi. Element *subiektywności* stał się czynnikiem organizującym wypowiedź językową i dał pierwszeństwo wypowiedzi w stosunku do wypowiedzi. W latach 90. XX wieku głos w dyskusji na temat *dyskursu* zabrały Janina Labocha i Renata Grzegorzczkowska³. Zasadniczy jednak wkład w budowanie pojęcia *dyskurs*, wpisujący się w nurt dociekań interdyscyplinarnych włożyła Anna Duszak. Najobszerniejsza jej praca *Tekst, dyskurs i komunikacja międzykulturowa*⁴ wskazuje na wspólne korzenie tekstu i dyskursu, a jest nim procesualny, interakcyjny i strategiczny sposób patrzenia na zjawiska komunikacji. Obecnie zagadnieniem dyskursu zajmują się także badacze w ośrodku katowickim: Danuta Ostaszewska oraz Bożena Witosz⁵. Koniec XX i początek XXI wieku to wciąż intensywny rozwój badań dyskursu, szczególnie w takich ośrodkach jak: Wrocław, Opole, Warszawa⁶. W tym czasie ukazały się pierwsze prace zbiorowe dotyczące dyskursu (red. Gajda 1999; red. Gajda, Krauz 2005).

Dyskurs to zjawisko, którego opis wymaga odwołań do propozycji wielu dyscyplin nauki, dziś już wiemy, że charakterystyka ta, to uspojniony i zsynchronizowany opis zjawisk z zakresu socjolingwistyki, pedagogiki, psychologii, pragmatyki, a nawet socjologii i filozofii. Wielu kłopotów nastręcza jednak brak jednolitego, ustabilizowanego uzusu terminologicznego. Za największego popularyzatora pojęcia *dyskurs* uważa się przedstawiciela nurtu anglojęzycznego Teuna A. van Dijka (2001, 2005, 2006, 2008). Van Dijk podaje, że dyskurs to zdarzenie komunikacyjne, które odnosi się do języka mówionego oraz sposobów wypowiedzania się i wskazuje na jego trzy wymiary: użycie języka, przekazywanie idei oraz interakcję⁷. Oznacza to, że ludzie używają języka, by przekazywać różne idee i przekonania lub by wyrażać emocje. Robią to w ramach wyznaczonych przez przebieg bardziej złożonych sytuacji społecznych, na przykład takich jak spotkanie z przyjaciółmi, rozmowa telefoniczna, lekcja w klasie szkolnej, wykład na uczelni wyższej, rozmowa kwalifikacyjna, a nawet wizyta u lekarza. Przykłady te sugerują, że uczestnicy komunikacji używają języka, by przekazywać idee i jednocześnie wchodzą w interakcje. Zadaniem analizy dyskursu jest zintegrowany opis tych trzech wymiarów komunikacji, jak dane użycie języka wpływa na wyobrażenia człowieka o świecie i na przebieg interakcji.

³ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź, dyskurs*, [w:] S. Gajda, M. Balowski (red.), *Styl a tekst. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 26–28.09.1995*, Opole 1996, s. 49–53; R. Grzegorzczkowska, *Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu*, [w:] J. Bartmiński, B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin 1998.

⁴ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998.

⁵ B. Witosz, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009; B. Witosz, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice 2005; D. Ostaszewska, R. Cudak (red.), *Polska genologia lingwistyczna*, Warszawa 2008.

⁶ A. Duszak, op. cit.; T. Piekot, *Dyskurs polskich wiadomości prasowych*, Wrocław 2006; S. Gajda, Chłopicki W. (red.), *Współczesny polski dyskurs publiczny w perspektywie międzykulturowej: dyskusja panelowa*, Kraków 2008; M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu publicznego*, Kraków 2009.

⁷ T. A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, Warszawa 2006, s. 1020–1021.

2. Pojęcie dyskursu edukacyjnego

Przyjmuję, że *dyskurs edukacyjny* to zdarzenie komunikacyjne towarzyszące porozumiewaniu się ucznia/studenta i nauczyciela – dyskurs oficjalny lub uczniów/studentów między sobą – dyskurs nieoficjalny w instytucji edukacyjnej, np. szkole lub uczelni. W efekcie interakcji powstaje tekst/wypowiedź (oficjalny/-a i nieoficjalny/-a) jako realizacja praktyk dyskursywnych, wybór dyskursu. O specyfice dyskursu edukacyjnego dowiadujemy się dzięki publikacjom *Dyskurs edukacyjny* i *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*⁸, w których autorzy definiują interesujące nas zagadnienie jako: proces przekazywania wiedzy (Janina Labocha), wypowiedź o określonych regułach modelowych, w której uwzględnia się wymiar podmiotowy i czynnościowy (Stefan J. Rittel), praktyka dyskursywna służąca osiągnięciu porozumienia między stronami (Urszula Żydek-Bednarczuk) lub jako sposób poznania, który ujmuje swój przedmiot pośrednio na drodze języka i za pomocą innych podstawowych operacji konstytuujących myśl wnioskową lub rozumowanie (Jan Ozdzyński).

Istotną częścią analizy dyskursu jest zdefiniowanie i opis stosunków między badanym dyskursem, a jego kontekstem. Dyskurs nigdy nie występuje odizolowany od świata społecznego, który go otacza, wręcz przeciwnie sens dyskursu można zrozumieć tylko wtedy, gdy zrozumie się jego społeczno-kulturową sytuację komunikacyjną. Kontekst globalny dyskursu to specyfika kultury, w której jest on wytwarzany. Każdy dyskurs można badać i interpretować jedynie na tle kultury, w której funkcjonuje, dlatego najlepiej badać dyskursy wywodzące się z własnej kultury. Obok globalnego kontekstu kultury, dyskurs jest kształtowany także przez węższy, bardziej specyficzny kontekst sytuacyjny – związany z sytuacją społeczną. Należy w analizie dyskursu uwzględnić między innymi takie składniki kontekstu sytuacyjnego jak: sytuację nadawczo-odbiorczą, interakcje, warunki czasoprzestrzenne oraz obszar komunikacji językowej.

Uczestnikami dyskursu edukacyjnego są uczniowie/studenti (młodzież) oraz nauczyciele. Młodzież to kategoria wiekowa jednostek będących w stadium przejściowym między dzieciństwem a dorosłością, zmierzająca w toku socjalizacji i rozwoju do osiągnięcia pełni dojrzałości⁹. Rola ucznia lub studenta wiąże się z formalnymi aspektami funkcjonowania systemu edukacyjnego i normami wiekowymi określanymi dla poszczególnych szczebli kształcenia. Nadawcą w dyskursie edukacyjnym może być gimnazjalista (wiek między 13. i 16. r. ż.), licealista (wiek między 16. i 19. r. ż.) oraz student (wiek między 19. a 25. r. ż.). Uczestnikiem dyskursu edukacyjnego jest także nauczyciel. Jest to nadawca-profesjonalista przygotowany merytorycznie, pedagogicznie, psychologicznie oraz metodycznie do pełnienia swojej roli społecznej. Miejsce i czas w dyskursie są ściśle określone. Miejscem jest placówka oświatowa, np. szkoła lub uczelnia. Czas zależny jest od harmonogramu zajęć w szkole lub uczelni. Jednostka lekcyjna/ćwiczeniowa trwa w dyskursie edukacyjnym 45 minut, a wykładowa 90. Obszarem komunikacji jest edukacja. W ujęciu słownikowym

⁸ T. Rittel, J. Ozdzyński (red.), *Dyskurs edukacyjny*, Kraków 1997; T. Rittel, *Wartościowanie w lingwistyce edukacyjnej*, [w:] J. Ozdzyński, S. Śniatkowski (red.), *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, Kraków 1999, s. 77–87.

⁹ Zob. T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2004.

edukacja to: wychowanie, głównie pod względem umysłowym; proces zdobywania wiedzy, umiejętności, najczęściej przewidzianych programem szkolnym, studiów; ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojętą oświatę¹⁰.

Dyskurs edukacyjny pełni dwie funkcje, po pierwsze jest sposobem na rozwijanie i doskonalenie procesów myślowych i językowych, po drugie jest swoistym instrumentem pedagogicznym ułatwiającym przekazywanie i przyswajanie kultury. Jest wykorzystywany w wielu sytuacjach edukacyjnych. Może to być dyskurs lekcyjny, ćwiczeniowy, wykładowy w wyniku porozumiewania się nauczyciela z uczniami/ studentami i uczniami/ studentami między sobą z zastosowaniem określonych działań lingwistycznych, i strategii dyskursywnych. W czasie zajęć mogą być wykorzystywane inne dyskursy, np. teksty kultury, teksty językowe. Strategie dyskursu edukacyjnego to te sposoby komunikowania, jakich używa uczestnik dyskursu w trakcie prowadzenia rozmowy, by zjednać sobie słuchaczy. To od niego zależy pomyślnie kreowanie dyskursu. Osobowość nauczyciela, jego kompetencje i umiejętności wpływają na przebieg dyskursu, nie bez znaczenia są także pozostali uczestnicy dyskursu – uczniowie/studenti. Istotną rolę odgrywa także tematyka dyskursu. Zwracał na to uwagę van Dijk, twierdząc, że tematy są kluczową kwestią tekstów i wypowiedzi¹¹. W wyniku określonych działań lingwistycznych oraz strategii komunikacyjnych powstaje tekst/wypowiedź.

3. Tekst mówiony w analizie dyskursu

Podstawę materiałową w dyskursie edukacyjnym stanowią rzeczywiste wypowiedzi jego uczestników nagrane na płyty DVD. Nagrania powinny być sporządzane przy użyciu profesjonalnego sprzętu. Pod uwagę należy brać wyłącznie rzeczywiste teksty, które pojawiają się w dyskursie. W analizie można uwzględnić zarówno oficjalne, jak i nieoficjalne wypowiedzi. Przeprowadzenie badań dyskursu ustnego, mówionego wymaga ogarnięcia całej struktury każdej wypowiedzi. Na te kwestie zwracała uwagę Anna Krupska-Perek pisząc: „konieczne jest ogarnięcie całej struktury wypowiedzi, uwzględnienie sytuacji, w jakiej zachodzi akt komunikacji, wydobycie istotnych elementów kodów towarzyszących (np. gest, mimika), przyjrzenie się ukształtowaniu samej substancji dźwiękowej, która jest przekaznikiem komunikatu, ewentualnie też ocena jego skuteczności oraz stosunku do normy i uzusu. Istotna też jest kwestia możliwości graficznego utrwalenia wypowiedzi”¹². W tym celu poddaje się obserwacji następujące elementy: pauzy, intonacje oraz struktury tematyczno-rematyczne. W odniesieniu do tych ustaleń wyodrębnia się w analizowanym dyskursie podstawową jednostkę – jednostkę semantyczno-komunikacyjną. W wyniku segmentacji tekstów ustnych uzyskuje się jednostki formalnie uporządkowane, mieszczące się w typowej strukturze tematyczno-rematycznej z ewentualnym błędem stylistycznym,

¹⁰ Zob. S. Skorupka (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 157; B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1999, s. 226; W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1995, s. 64.

¹¹ T. A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001, s. 19.

¹² A. Krupska-Perek, „Składnia” ustnych i mówionych wypowiedzi gwarowych, [w:] J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś 1. Metodologia badań*, t. 34, Poznań 2001b, s. 161.

składniowym lub wykojeniem spowodowanym mówionym charakterem wypowiedzi. Jako granice jednostki komunikacyjnej przyjmuje się jej zrozumienie. Trzy lipskie germanistki Ula Fix, Hannelore Poethe i Gabriele Yos zwracają uwagę na właściwości szeroko ujmowanej komunikacji ustnej, do której zaliczają sytuacyjność, interakcyjność, spontaniczność i emocjonalność oraz środki ich realizacji: prozodyczne, składniowe, delimitacyjne i leksykalne. Autorki zaliczają do komunikacji ustnej nie tylko porozumiewanie się *face to face*, ale także teksty przygotowane pisemnie i wygłoszone¹³.

Teksty¹⁴ zarówno pisemne, jak i ustne powinny być wyekscerpowane do badań w całości, choć niekiedy poddaje się analizie kilka akapitów z obszernej wypowiedzi. Niezmiernie istotny jest w tego typu analizie cały werbalny kontekst sytuacyjny wypowiedzi. Należy odnotować także materiały, które poprzedzają analizowaną wypowiedź, oraz te, które po niej następują. Teksty należy analizować w prawdziwej kolejności i sekwencji czasowej. To oznacza, że podczas analizy szczególną uwagę należy zwracać na kolejność wątków, motywów, tematów i środków wyrazu, na to, jaka jest ich rzeczywista kolejność i w jakich odstępach czasu po sobie następują.

Zainteresowanie tekstem przejawia się nie tylko w kontekście opisu tego obiektu czy opisu relacji tekst – dyskurs, ale również w badaniach nad regulacyjną funkcją tekstów i rolą tekstów w mediach¹⁵. Tekst jest też przedmiotem zainteresowania pedagogiki, socjolingwistyki i psycholingwistyki¹⁶. Widoczne jest także u schyłku XX i na początku XXI wieku zainteresowanie w badaniach analizą statystyczną¹⁷.

4. Badania kwantytatywne w analizie dyskursu

W analizie dyskursu można posłużyć się badaniami jakościowymi (kwalitatywnymi), statystycznymi (kwantytatywnymi) lub badaniami zintegrowanymi kwalitatywno-kwantytatywnymi. W tym miejscu zaprezentuję na przykładzie grupy nominalnej analizę kwantytatywną dyskursu edukacyjnego.

Pierwszy etap badań polega na obserwacji materiału dotyczącego tekstów dyskursu. Zgromadzony do badań materiał jest podstawą do badań kwantytatywnych. Istnieje wiele

¹³ U. Fix, H. Poethe, G. Yos, *Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger. Ein Lehr – und Arbeitsbuch*, Frankfurt nad Menem, Berlin, Berno 2001.

¹⁴ Termin *tekst* jest pochodzenia łacińskiego. Łaciński *textus* to ‘tkanina, plecionka’, przenośnie ‘układ wyrazów’ (*EJO*, 2003: 595). Spotykamy też bardziej szczegółowe objaśnienie: *texō, - ere, - textū, - textum* – w znaczeniu właściwym ‘tkać’, przenośnie ‘splatać, układać, sklejać, wiązać, komponować’; *textūra, - ae* (od *texere*) – w znaczeniu właściwym ‘tkanie, tkanina’, przenośnie ‘spojenie, złączenie’; (*SLPP* 5, 1979: 374–375). Pojęcie *tekst* jest utożsamiane z pojęciem *dyskurs* (Bellert, 1971: 47; Grzegorzyczkowa 1998: 37–43; Gajda, 2001), pojęcie *dyskurs* jest traktowane przy tym jako terminologiczna redundancja pojęcia *tekst* (Boniecka 1999: 32), postulowane jest także całkowite oddzielenie tekstu od dyskursu (Kawka 1998: 38).

¹⁵ Zob. M. Čechová, *K regulativni a operativni funkci komunikátů*, [w:] K. Michalewski (red.), *Regulacyjna funkcja tekstów*, Łódź 2000, s. 5–10.

¹⁶ Zob. J. Nocoń, *Strategie interakcyjne w dyskursie dydaktycznym (na przykładzie podręcznika szkolnego)*, [w:] B. Witosz (red.), *Style konwersacyjne*, Katowice 2006; J. Nocoń, *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym – tradycja i zmiana*, Opole 2009; M. M. Ivić, *Kierunki w lingwistyce*, wyd. 2., rozsz., przeł. K. Feleszko, A. Wierzbička, Wrocław 1975.

¹⁷ Piszą o tym m. in. A. Pawłowski, *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*, Warszawa 2001 i J. Woronczak, *O statystycznym określeniu spójności tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław 1976, s. 165–173.

związków i zależności, których nie da się uchwycić metodami analizy jakościowej (jakościowej). Jak stwierdza Stanisław Mikołajczak „w każdym tekście są elementy językowe typowe, neutralne i tylko dla niego specyficzne. Otóż badania statystyczne koncentrują uwagę na elementach typowych, stopniu ich ekstensji i intensji tekstowej – a przez to wyznaczają właściwą rangę elementom specyficznym. Poza tym pewne konstrukcje typowe (bo częste) w jednych rodzajach tekstów, są specyficzne, (bo rzadkie) w innych”¹⁸. Dlatego też dane liczbowe stały się dokumentacją dla opisu jakościowego wybranych zjawisk w dyskursie. Przedmiotem zainteresowania czynię badania kwantytatywne, które obok badań jakościowych mogą być przydatne w analizie dyskursu edukacyjnego. Analiza kwantytatywna (liczbowa) obejmuje następujące etapy:

- 1) obserwację, zbieranie i przygotowanie materiału statystycznego;
- 2) szacowanie i mierzenie zjawisk;
- 3) sporządzanie tabel i graficzna prezentację materiału statystycznego;
- 4) opis i analizę wyników.

Podstawę badań stanowi określony zbiór jednostek, tzw. zbiorowość statystyczna. Przez zbiorowość statystyczną rozumie się ogół zjawisk poddanych badaniom statystycznym. W zbiorowości statystycznej poszczególne jej jednostki charakteryzują się pewnymi wspólnymi cechami, a równocześnie różnią innymi. W dyskursie edukacyjnym zbiorowość statystyczna, czyli określony zbiór tekstów dzieli się na mniejsze elementy statystyczne, na przykład akapity lub wypowiedzenia¹⁹. Dzięki temu można obserwować zjawiska nie w oderwaniu od kontekstu, ale w całym zdarzeniu komunikacyjnym, ich funkcje oraz związki z innymi składnikami.

Badania kwantytatywne opierają się na metodzie reprezentatywnej, która polega na pobraniu z całej zbiorowości statystycznej określonej części, tzw. próby statystycznej. Próbę uzyskuje się drogą wyboru losowego. Jak zauważa Marek Ruszkowski²⁰, aby na podstawie próby można było sądzić o całej masie statystycznej, próba musi spełniać pewne warunki, a mianowicie musi być:

- 1) jednorodna,
- 2) dostatecznie liczna,
- 3) pobrana losowo,
- 4) jak najbardziej rozproszona.

¹⁸ S. Mikołajczak, *Składnia tekstów naukowych. Dyscypliny humanistyczne*, Poznań 1990.

¹⁹ W składni najczęściej wyodrębnianą jednostką statystyczną jest wypowiedzenie. Termin ten wprowadził do polskiej składni Zenon Klemensiewicz (*Z. Klemensiewicz, Zarys składni polskiej*, Warszawa 1957). Przez wypowiedzenie rozumiem za Z. Klemensiewiczem „formę osobową czasownika albo też wyraz lub grupę wyrazów, które pozostają w gramatycznie wyrażonym stosunku bezpośredniej lub pośredniej łączności z obecną albo dającą się poprawnie wprowadzić formą osobową czasownika”. Z. Klemensiewiczem, *Zarys...*, s. 5–6. Wypowiedzenie to „wyraz albo zespół wyrazów, gramatycznie zestrojony i prozodycznie odgraniczony, który w danej sytuacji życiowej stanowi najmniejszy, a już wystarczający środek porozumiewania się, dający odbiorcy dostateczną ze stanowiska zamierzenia nadawcy informację o jakimś procesie w jego całości albo części” Z. Klemensiewicz, *O wytycznych definicji zdania uwagi przyczynkowe*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXII, 1963, s. 101. Przeglądu kryteriów wyodrębniania wypowiedzeń dokonują Zygmunt Saloni i Marek Świdziński (*Z. Saloni, M. Świdziński, Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998, s. 29–48).

²⁰ M. Ruszkowski, *Statystyka w badaniach stylistyczno-składniowych*, Kielce 2004, s. 69.

Jednorodność próby polega na tym, że w badaniu uwzględnia się wyłącznie teksty pochodzące z tego samego dyskursu. Jednym z najistotniejszych zadań jest dobranie odpowiedniej liczebności próby. Ruskowski stwierdza, że „oparcie się w badaniach na zbyt dużej próbie przedłuża czas opracowania wyników, opóźnia okres realizacji praktycznych wniosków, wynikających z przeprowadzonego badania, z kolei ustalenie zbyt małej próby nie zapewnia żądanej dokładności i wiarygodności wnioskowania”²¹. Maria Kniaginina zauważa, że „ze względu na czas potrzebny na te badania musi się jednak w jakiś rozsądny sposób ograniczyć materiał zwłaszcza, że będzie go można za to zbadać głębiej i wszechstronniej”²² i podaje, że wielkość próby można ograniczyć do 200 wypowiedzeń.

Największą gwarancję uzyskania próby reprezentatywnej daje wybór losowy, probabilistyczny, dlatego też raz wylosowane wypowiedzenie do próby nie brało udziału w ponownym losowaniu²³. Aby próba była jak najbardziej rozproszona, nie losuje się wypowiedzeń z całego analizowanego dyskursu, lecz materiał dzieli się na równe pod względem długości odcinki tekstu i dopiero spośród nich losuje się akapity lub wypowiedzenia do próby, jest to tzw. losowanie ograniczone warstwowe²⁴.

Drugi etap badań, czyli szacowanie i mierzenie zjawisk polega na zastosowaniu następujących parametrów statystycznych: rozkładu Carla Friedricha Gaussa oraz średniej arytmetycznej. Można posłużyć się także pojęciami: rozstępu, dominanty i mediany.

Rozkład Gaussa, jak zauważa Pierre Guiraud pozwala zorientować się w rozkładzie określonej cechy, np. liczba grup imiennych z jednym, dwoma, czy trzema składnikami podrzędnymi²⁵. Średnia arytmetyczna jest to suma indywidualnych wartości wszystkich jednostek zbiorowości statystycznej podzielona przez jej liczebność.

W charakterystyce masy statystycznej wykorzystuje się również pojęcia: rozstęp, czyli różnica między dwoma ekstremalnymi pomiarami, a także dominanta i mediana. Dominanta zwana także wartością modalną lub modą jest to wartość zmiennej, która powtarza się w szeregu największą liczbę razy, natomiast mediana to wartość na skali pomiarowej, powyżej której znajduje się dokładnie połowa obserwacji i poniżej której znajduje się druga połowa obserwacji²⁶.

Tak sporządzony materiał statystyczny, zawierający dane indywidualne o poszczególnych jednostkach wchodzących w skład zbiorowości statystycznej, można uporządkować, zaprezentować i zinterpretować. W tym celu przydatne wydają się tabele statystyczne,

²¹ Ibidem, s.72.

²² M. Kniaginina, *Próba zastosowania metod statystycznych w badaniach stylistyczno-składniowych*, „Język Polski” XLII, nr 1, 1962, s. 93.

²³ Jest to tzw. losowanie zależne (bez zwracania), tzn. element wylosowany nie jest zwracany do populacji, zatem prawdopodobieństwo wylosowania kolejnych elementów zależy od tego, jakie elementy zostały już wylosowane przed nim, zaś struktura statystyczna populacji zmienia się podczas losowania (R. Hammerl, J. Sambor, *Statystyka dla językoznawców*, Warszawa 1990, s. 186–189; M. Ruskowski, *Statystyka w badaniach...*, s. 65–69).

²⁴ M. Ruskowski, *Statystyka w badaniach...*, s. 67–68.

²⁵ P. Guiraud, *Zagadnienia i metody statystyki językoznawczej*, Warszawa 1966, s. 46.

²⁶ M. Ruskowski, op. cit., s. 81–106; R. Hamerl, J. Sambor, *Statystyka dla...*, s. 69–73; M. Sobczyk, J. Stachyra, *Metody statystyczne w naukach pedagogicznych*, Lublin 1982, s. 37–47; H. M. Błalock, *Statystyka dla socjologów*, Warszawa 1975, s. 79–80.

a niektóre dane przedstawiłam także w postaci rysunków, diagramów i wykresów statystycznych.

Ostatni etap prac polega na opisie i analizie wyników statystycznych. Podobnie jak w interpretacji kwalitatywnej, tak i tutaj posłużyłam się aparatem pojęciowym wypracowanym przez składnię tradycyjną.

II. Badania kwantytatywne w analizie dyskursu edukacyjnego na przykładzie grupy nominalnej

O budowie tekstu ustnego w dyskursie edukacyjnym nieoficjalnym i oficjalnym decyduje budowa jego poszczególnych składników. Istotnym składnikiem tekstu jest grupa imienna (NP – ang. *Noun Phrase*). Składniki podrzędne grupy imiennej decydują o kształcie strukturalnym grupy. Tworzą zbiór liczny i bardzo zróżnicowany pod względem formalnym i semantycznym. Składają się na niego różne rodzaje składników prostych i rozbudowanych: przymiotnikowe, rzeczownikowe, przyimkowo-rzeczownikowe oraz zdania. Wszystkie mogą się wzajemnie dopełniać, uzupełniać i rozwijać, stwarzając przez to dużo różnorodnych kombinacji syntaktyczno-semantycznych.

W każdym opisie rzeczywistości dokonuje się selekcji w doborze składników, nie tylko jakościowej, ale także liczbowej. Ważnym wyznacznikiem budowy grupy imiennej jest liczba składników podrzędnych. W analizowanych tekstach dyskursu mówionego wyróżniam NP ze składnikiem podrzędnym przymiotnikowym oraz rzeczownikowym.

1. Rozkłady liczbowe składników przymiotnikowych

Ogólnie wysoki udział procentowy składników podrzędnych przymiotnikowych NP w dyskursie nieoficjalnym oraz oficjalnym skłania do bliższego przyjrzenia się temu typowi określać.

Tabela 1. Typy składników podrzędnych przymiotnikowych w grupach nominalnych

Skł. przym.		Przymiotniki	Licznebniki	Imiesłowy	Zaimki	Razem
1	2	3	4	5	6	7
Dyskurs nf.	%	86,06	6,72	1,61	5,61	100,0
Dyskurs of.	%	58,27	3,58	4,15	34,00	100,0

Do składników podrzędnych przymiotnikowych obok tradycyjnych przymiotników, np. *interesująca wycieczka* zaliczam następujące części mowy: liczebniki porządkowe, mnożne i wielorakie, np. *pierwsza grupa*; imiesłowy odmienne, np. *czytający uczeń* oraz zaimki dzierżawcze, nieokreślone i wskazujące, np. *moja książka*. Najliczniej są reprezentowane w dyskursie nieoficjalnym przymiotniki tradycyjne (86,06%), następnie

liczebniki (6,72%) i kolejno zaimki (5,61%), imiesłowy (1,61%). Nieco inaczej wygląda to w dyskursie oficjalnym. Najliczniejsze są też przymiotniki tradycyjne, ale stanowią one zaledwie 58,27%, następnie składnik przymiotnikowy reprezentują zaimki – aż 34% i kolejno imiesłowy – 4,15% oraz liczebniki – 3,58%²⁷.

Szczegółowa analiza składnika podrzędnego przymiotnikowego NP w dyskursie nieoficjalnym dowodzi, że jego zdecydowanym reprezentantem jest przymiotnik. Tak duża ekstensja przymiotników w tekstach nieoficjalnych wynika z tego, że często są wykorzystywane do przekazywania uczuć i emocji rozmówców, a także służą jako element opisowy w percypowaniu świata, dla nadawcy najważniejsze są inherentne cechy przedmiotów i zjawisk takich jak: barwa, kształt, wielkość, kolor, itp. *fajna książka, ciężki zawód, miła dziewczyna, wszystkie duże rozmiary, olbrzymie auta*. Kolejnym reprezentantem składnika przymiotnikowego są liczebniki porządkowe, mnożne i wielorakie. Zajmują zdecydowanie mniej miejsca niż przymiotniki – zaledwie 6,72%. Są wykorzystywane, np. do przywoływania dat, np. *w dziewięćdziesiątym ósmym roku*. Zaimki stanowią przeszło 5,60% składnika podrzędnego przymiotnikowego. Zdecydowanie największy udział mają zaimki dzierżawcze – 3,40% i prawie tyle samo łącznie zaimki wskazujące – 1,29% i nieokreślone – 1,28%. Podobnie jak liczebniki, zaimki również, szczególnie dzierżawcze wywołują silne doznania emocjonalne. W wypowiedziach uczniów dominuje egocentryzm, traktowanie siebie jako ośrodka wypowiedzi. Najprostszym przykładem takiej interpretacji świata jest użycie zaimków dzierżawczych typu *mój, twój, nasz*. Uczestnicy dyskursu nieoficjalnego poprzez podkreślenie swojego ego, uświadamiają odbiorcy, że najważniejszymi i najbardziej zainteresowanymi osobami w wypowiedziach są właśnie oni. Antropocentryzm widoczny jest w częstym użyciu zaimka dzierżawczego *mój*. Połączenia typu *moja książka, moja pasja* mają za zadanie uświadomić odbiorcy komunikatu, że myśli, pojęcia, wydarzenia, przedmioty, itd., należące do informatora zawsze będą zajmowały pozycję uprzywilejowaną. Najbardziej w konstruowaniu NP w dyskursie nieoficjalnym są wykorzystywane imiesłowy odmienne – stanowią 1,61% składnika podrzędnego.

Szczegółowa analiza składnika podrzędnego przymiotnikowego NP w dyskursie oficjalnym wskazuje na zdecydowaną przewagę przymiotników tradycyjnych – 58,27%. Nie są to już nazwy inherentnych cech podmiotów, lecz przede wszystkim formacje odrzeczownikowe typu *uczniowski, studencki, finansowy, administracyjny*, np. *reformy edukacyjne, sytuacja budżetowa, projekty badawcze*, itp. W klasie przymiotników w dyskursie

²⁷ Dla porównania można przytoczyć dane o przymiotnikach (zwłaszcza przydawce przymiotnej) w innych stylach i odmianach polszczyzny. Mikołajczak (1983: 54, 121) wskazuje na wysoki udział przydawek w tekstach literackich (wybrane utwory Bolesława Prusa i Stefana Żeromskiego) – jest ich w badanych próbach 46,10% u B. Prusa i 54% u S. Żeromskiego (przy czym pozostałych określeń – dopełnień i okoliczników jest u B. Prusa odpowiednio 26% i 27%, a u S. Żeromskiego 21,3% i 23,9%). Podobną tendencję wykorzystywania przymiotników do konstruowania wypowiedzi odnotował M. Ruskowski (1997: 94–105) w prozie artystycznej dwudziestolecia międzywojennego. Przydawki stanowią tam około 40% (przy czym dopełnienia – 31,8%, a okoliczniki 28,5%). Na przykład w tekstach naukowych S. Mikołajczak (1994: 120–123) odnotował 52,7% przydawek przymiotnych i 47,3% przydawek rzeczownych. W tekstach popularnonaukowych badacz odnotowuje 63,3% przydawek przymiotnych i 36,7% przydawek rzeczownych, a w tekstach literackich odpowiednio – 64,9% i 35,1%.

oficjalnym znalazły się także takie, które określają relacje względem innych przedmiotów typu *minimalne, pośrednie*, np. *ceny minimalne, produkty pośrednie*. Często są również przymiotniki pełniące funkcję spójnościową typu *obecny, poprzedni, kolejny, konkretny, określony*, np. *kolejna zmiana, określone warunki, obecne przepisy, poprzedni punkt, konkretne zjawisko, kolejny dyrektor*. Reprezentantem składnika przymiotnikowego NP w dyskursie oficjalnym są także zaimki (34,00%), a przede wszystkim zaimki wskazujące (20,42%). Zaimki wskazujące typu *ten, tamten* osiągnęły w próbach statystycznych najwyższą frekwencję spośród wszystkich typów zaimków. Na kolejnym miejscu plasują się zaimki nieokreślone typu *jakiś, któryś* – 9,01%. Najniższą frekwencją odznaczają się zaimki dzierżawcze typu *mój, nasz* (tylko 4,57%). Ich niską frekwencję należy tłumaczyć niechęcią do wyrażania przynależności, w przeciwieństwie do NP dyskursu nieoficjalnego, gdzie osiągnęły najwyższą frekwencję spośród wszystkich składników podrzędnych zaimkowych. Ekstensję w tekstach oficjalnych przeżywają także imiesłowly odmienne (4,15%) typu *dotyczący, idący, wynikający, mający, stosowany, związany*. Ostatnie miejsce spośród wszystkich składników podrzędnych przymiotnikowych NP w tekstach oficjalnych zajmują liczebniki porządkowe typu *pierwszy, dziesiąty* – 3,58%. Pojawiające się w tekstach oficjalnych liczebniki mają najczęściej charakter porządkowy i służą do zachowania odpowiedniej kolejności, nie wywołują również takich emocji, jak to miało miejsce w tekstach nieoficjalnych, np. *pierwsza lekcja, druga uwaga, drugi semestr*.

Szczegółowa analiza liczbowa przymiotników w tekstach dyskursu nieoficjalnego i oficjalnego skłania do następujących wniosków. Reprezentantami są w obu dyskursach przymiotniki tradycyjne (80,06% w nieoficjalnym i 58,27% w oficjalnym). Nie są to jednak przymiotniki o tym samym nacechowaniu semantycznym. W tekstach dyskursu nieoficjalnego dominują przymiotniki nazywające inherentne cechy przedmiotów i zjawisk, przeważnie jakościowe o dużym ładunku emocjonalnym, np. *ładny, duży, kolorowy*. W tekstach dyskursu oficjalnego zdecydowanie przeważają przymiotniki odrzeczownikowe typu *ministerialne, dydaktyczne, cotygodniowe*, a także przymiotniki o funkcji spójnościowej typu *kolejny, poprzedni, właściwy*. W dyskursie oficjalnym zdecydowanie częściej niż w nieoficjalnym pojawiają się zaimki, a szczególnie zaimki wskazujące (20,42% w nieoficjalnym i 1,29% w oficjalnym). W dyskursie oficjalnym panuje też wyjątkowa skłonność do używania imiesłowów odmiennych typu *dotyczący, idący, wynikający* (4,15%), w przeciwieństwie do dyskursu nieoficjalnego, gdzie obserwujemy niechęć do wykorzystywania tej części mowy w charakterze składnika podrzędnego (tylko 1,61%). W dyskursie nieoficjalnym częściej niż w dyskursie oficjalnym są wykorzystywane w konstrukcjach imiennych liczebniki (6,72% w nieoficjalnym i 3,58% w oficjalnym).

Należałoby następnie zastanowić się, czy składniki podrzędne przymiotnikowe mają znaczny wkład w konstruowanie tekstu w dyskursie edukacyjnym nieoficjalnym i oficjalnym oraz czy w obu dyskursach panuje podobna tendencja do używania określeń przymiotnikowych? W tym celu wykorzystuję, tzw. wskaźnik epitetyzacji (symbol We). Wartość wskaźnika epitetyzacji to iloraz sumy użyć rzeczowników i sumy użyć przymiotników. Im wartość wskaźnika jest większa tym stopień używania przymiotników jest niższy.

Badania wskazują, że wskaźnik epitetyzacji ma przeciętną wartość w dyskursie nieoficjalnym 1.56, nie jest wysoki. Oznacza to, że w dyskursie nieoficjalnym panuje tendencja

częstego wykorzystywania składników przymiotnikowych – na jeden przymiotnik przypada tylko ponad półtora rzeczownika. Wskaźnik epitetyzacji w dyskursie oficjalnym ma przeciętną wartość 3,77, jest wysoki, co oznacza, że w dyskursie oficjalnym tendencja do używania określeń przymiotnikowych jest ograniczona, gdyż na jeden przymiotnik przypadają prawie cztery rzeczowniki.

2. Rozkłady liczbowe składników podrzędnych rzeczownikowych

Drugim obok składnika podrzędnego przymiotnikowego istotnym pod względem liczbowym rozwinięciem NP w dyskursie nieoficjalnym i oficjalnym jest składnik rzeczownikowy. W tym opisie chodzi o określenie jego najogólniejszych typów i ich liczbowego udziału w konstruowaniu NP (tabela 2).

Tabela 2. Typy składnika podrzędnego prostego rzeczownikowego w grupach nominalnych

Skł. rzecz.		Rzeczowniki w tym samym przypadku	Rzeczowniki w przypadku zależnym	Rzeczowniki odczasownikowe	Rzeczownikowe nazwy własne	Zaimki	Razem
Typ dyskursu							
1	2	3	4	5	6	7	8
Dyskurs nf.	%	4,31	75,07	5,54	5,85	9,23	100,0
Dyskurs of.	%	11,13	75,93	2,12	10,37	0,45	100,0

Składnik podrzędny rzeczownikowy jest wyrażony rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym. W dyskursie nieoficjalnym proporcje te układają się następująco: 90,77% to rzeczowniki, a 9,23% to zaimki rzeczowne, natomiast w dyskursie oficjalnym rzeczowniki stanowią aż 99,55%, a zaimki rzeczowne zaledwie 0,45% składnika rzeczownikowego.

Najliczniejszym reprezentantem składnika rzeczownikowego w dyskursie nieoficjalnym są rzeczowniki w przypadku zależnym typu *książka ucznia, temat spotkania*. Stanowią one aż 75,07% składnika rzeczownikowego. Na drugim miejscu plasują się zaimki rzeczowne typu *jego, jej, ich*, np. *jego zeszyt, ich podręczniki* – 9,23% składnika rzeczownikowego. Udział pozostałych typów składnika rzeczownikowego kształtuje się w podobnych relacjach liczbowych – około 5%: rzeczownikowe nazwy własne typu *Szkoła im. Adama Mickiewicza* – 5,85%, rzeczowniki odczasownikowe typu *czytanie, pisanie* – 5,54%, rzeczowniki w tym samym przypadku *pan dyrektor Kowalski* – 4,31%.

Większym zróżnicowaniem procentowym odznaczają się typy składnika rzeczownikowego w dyskursie oficjalnym. Jak wynika z tabeli 5, najliczniejszym reprezentantem tego składnika są także rzeczowniki w przypadku zależnym. Stanowią one podobnie jak w dyskursie nieoficjalnym aż 75,93% składnika rzeczownikowego. Kolejne pozycje zajmują: rzeczowniki w tym samym przypadku – 11,13%, rzeczownikowe nazwy własne – 10,37%, rzeczowniki odczasownikowe – 2,12% oraz zaimki – zaledwie 0,45%.

Podsumowując przedstawione wyżej dane można stwierdzić, że składniki podrzędne rzeczownikowe stanowią 3,09% w dyskursie nieoficjalnym i 24,70% w oficjalnym wszyt-

kich określić podstawy NP. Nie są zbyt często wybieranymi rozwinięciami wypowiedzi (dla porównania składniki przymiotnikowe stanowią 58,86% w dyskursie nieoficjalnym i 37,26% w oficjalnym).

Wyniki, które podałam mają charakter stwierdzeń o dużym stopniu prawdopodobieństwa, ponieważ oparte zostały na badaniach statystycznych prowadzonych na 10 próbach, liczących po 70 wypowiedzeń: 35 prób dyskursu nieoficjalnego i 35 prób dyskursu oficjalnego. Łącznie materiał liczył 700 wypowiedzeń.

Zaprezentowana analiza kwantytatywna NP ujmuje problem w aspekcie porównawczym. Główna oś porównań to opozycja: tekst ustny w dyskursie nieoficjalnym – tekst ustny w dyskursie oficjalnym. Zwracam uwagę na te cechy (statystycznie częste/rzadkie), które wykazują analogiczne rozkłady lub tendencje w budowie NP. Budowa wewnętrzna, a zwłaszcza stopień i sposób rozwinięcia składnika podrzędnego ma wpływ na umieszczenie go w NP, a tym samym na postać tekstu mówionego w dyskursie nieoficjalnym i oficjalnym.

Bibliografia

Bartmiński J., *Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, z. XLI, Wrocław 1988.

Benveniste E., *Semiologia języka*, [w:] Głowiński M. (red.), *Znak, styl, konwencja*, Czytelnik, Warszawa 1977.

Bellert I., *O pewnym warunku spójności tekstu*, [w:] Mayenowa M. R. (red.), *O spójności tekstu. Praca zbiorowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1971.

Bielecki J., Makać W., Szymanowska Z., *Statystyka społeczno-ekonomiczna w zadaniach*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

Blałock H. M., *Statystyka dla socjologów*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

Boniecka B., *Lingwistyka tekstu. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999.

Čechová M., *K regulativni a operativni funkci komunikátů*, [w:] Michalewski K. (red.), *Regulacyjna funkcja tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.

van Dijk T. A., *Dyskurs jako struktura i proces*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

van Dijk T. A., *Contextual knowledge management in discourse production. A CDA perspective*, [w:] Wodak R., Chilton P., *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*, Amsterdam 2005.

van Dijk T. A., *Badania nad dyskursem*, [w:] Jasińska-Kania A., Nijakowski L.M., Szacki J. i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

van Dijk T. A., *Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym. Aznar, Irak i pragmatyka kłamania*, [w:] Duszak A., Fairclough N. (red.), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2008.

Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. I–II, Wydawnictwo „Wilga”, Warszawa 1999.

- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Fix U., Poethe H., Yos G., *Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger. Ein Lehr – und Arbeitsbuch*, Frankfurt.
- Gajda S., *Nowe społeczności dyskursywne a edukacja komunikacyjna*, [w:] Bralczyk J., Mosiołek-Kłosińska K. (red.), *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*, Rada Języka Polskiego PAN, Warszawa 2001.
- Grzegorzczak R., *Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu*, [w:] Bartmiński J., Boniecka B. (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Guiraud P., *Zagadnienia i metody statystyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1966.
- Hamerl R., Sambor J., *Statystyka dla językoznawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
- Hamerl R., Sambor J., *O statystycznych prawach językowych*, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa 1993.
- Ivić M., *Kierunki w lingwistyce*, wyd. 2., rozsz., przeł. K. Feleszko, A. Wierzbicka, Wrocław 1975.
- Kendall M. G., Buckland W. R. (red.), *Słownik terminów statystycznych*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1975.
- Kędelski M., Roeske-Słomka I., *Statystyka*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1998.
- Klemensiewicz Z., *Zarys składni polskiej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957.
- Klemensiewicz Z., *O wytycznych definicji zdania uwagi przyczynkowe*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXII, 1963, s. 103–108.
- Kniaginina M., *Próba zastosowania metod statystycznych w badaniach stylistyczno-składniowych*, „Język Polski” XLII, nr 1, Kraków 1962.
- Kniaginina M., *Właściwości stylistyczno-składniowe wiadomości prasowych, komentarza i reportażu (Szkieł porównawczy)*, „Zeszyty Prasoznawcze” XI, z. 2, Kraków 1970.
- Krupska-Perek A., *Syntaktyczno-formalne realizacje predykcji zdaniotwórczej w gwarach (na podstawie tekstów z Polski centralnej)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994.
- Krupska-Perek A., *Wykolejenia składniowe w ustnych wypowiedziach ludowych (na tle innych konstrukcji dewiacyjnych)*, [w:] Gala S. (red.), *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1998.
- Krupska-Perek A., *Autopoprawki w wypowiedziach ustnych*, [w:] Sędziak H. (red.), *Polszczyzna regionalna: materiały z sesji językoznawczej w Ostrołęce*, cz. 3, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Kolegium Nauczycielskie w Ostrołęce, Łomża–Ostrołęka 1999.
- Krupska-Perek A., *Specyficzne grupy imienne w ustnych tekstach gwarowych*, [w:] Sędziak H. (red.), *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. V, *Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, Łomża 2001a.
- Krupska-Perek A., *„Składnia” ustnych i mówionych wypowiedzi gwarowych*, [w:] Sierociuk J. (red.), *Gwary dziś I. Metodologia badań*, t. 34, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2001b.

- Labocha J., *Tekst, wypowiedź, dyskurs*, [w:] Gajda S., Balowski M. (red.), *Styl a tekst. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 26.28.09.1995*, Opole 1996.
- Majkowska A., *Zasady transkrypcji fonetycznej: zbiór tekstów do ćwiczeń*, Wydawnictwo Filii Kieleckiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Piotrków Trybunalski 2000.
- Majkowska A., *Analiza grup nominalnych z centrum rzeczownikowym w języku mówionym*, [w:] Čechová M., Moldanová D., Milerová Z. (red.), *Okraj a stred v jazyce a literature. Sbornik z mezinarodni konference*, Usti nad Labem 2003.
- Majkowska A., *Struktura składniowa grupy nominalnej współczesnej polszczyzny oficjalnej i nieoficjalnej*, Wydawnictwo LEXIS, Kraków 2007.
- Majkowska A., Majkowski G., *Komunikacja werbalna w aglomeracji miejskiej*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2008.
- McCabe A., *Zdania w połączeniach – tekst i dyskurs*, [w:] Gleason J. B., Ratner N. B. (red.), *Psycholingwistyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Michalewski K., *Funkcja form czasownikowych w tekstach regulacyjnych*, [w:] Michalewski K. (red.), *Regulacyjna funkcja tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000a.
- Michalewski K. (red.), *Regulacyjna funkcja tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000b.
- Michalewski K. (red.), *Tekst w mediach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
- Mikołajczak S., *Składnia wybranych utworów Bolesława Prusa i Stefana Żeromskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1983.
- Mikołajczak S., *Składnia tekstów naukowych. Dyscypliny humanistyczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1990.
- Mikołajczak S., *Składnia współczesnych ustaw sejmowych*, [w:] Zagórski Z. (red.), *Język a współczesne społeczeństwo polskie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1994.
- Nocoń J., *Strategie interakcyjne w dyskursie dydaktycznym (na przykładzie podręcznika szkolnego)*, [w:] Witosz B. (red.), *Style konwersacyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
- Nocoń J., *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym – tradycja i zmiana*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Ostaszewska D., *Organizacja tekstu a problem gromadzenia i scalania jego informacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1991.
- Ostaszewska D., Cudak R. (red.), *Polska genologia lingwistyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Ozdzyński J., Śniatkowski S. (red.), *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, „Edukacja”, Kraków 1999.
- Ozdzyński J., Rittel T. (red.), *Konteksty kulturowe w dyskursie edukacyjnym*, „Edukacja”, Kraków 2002.
- Pawłowski A., *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*, Warszawa 2001.

- Piekot T., *Dyskurs w polskich wiadomości prasowych*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006.
- Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 1993.
- Poprawa M., *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu publicznego*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009.
- Rittel S. J., *Tekst, dyskurs, kontekst – ujęcie systemowe*, [w:] Ożdżyński J., Rittel T. (red.), *Konteksty kulturowe w dyskursie edukacyjnym*, „Edukacja”, Kraków 2002.
- Rittel T., *Modelowanie dyskursu edukacyjnego. Kompetencja docelowa*, [w:] Kojsa W., Mrózek R., Dawid Ł. (red.), *Kultura, język, edukacja*, t. II, Uniwersytet Śląski, Filia, Cieszyn 1998.
- Rittel T., *Wartościowanie w lingwistyce edukacyjnej*, [w:] Ożdżyński J., Śniatkowski S. (red.), *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, „Edukacja”, Kraków 1999.
- Rittel T., Ożdżyński J. (red.), *Dyskurs edukacyjny materiały z konferencji 10–11 VI 1995*, „Edukacja”, Kraków 1997.
- Ruszkowski M., *Liczebność próby w statystyczno-składniowych badaniach stylu*, „Język Polski” LXXXIII, z. 3, Kraków 2003.
- Ruszkowski M., *Statystyka w badaniach stylistyczno-składniowych*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.
- Saloni Z., Świdziński M., *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998.
- Sambor J., *Lingwistyka kwantytatywna – stan badań i perspektywy rozwoju*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, z. XLI, Wrocław–Kraków 1988.
- Sambor J., *Język polski w świetle statystyki*, [w:] Bartmiński J. (red.), *Współczesny język polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Skorupka S. (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Sobczyk M., Stachyra J., *Metody statystyczne w naukach pedagogicznych*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1982.
- Urbańczyk S. (red.), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław 1991.
- Witosz B., *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
- Witosz B., *Dyskurs i stylistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009.
- Woronzak J., *O statystycznym określeniu spójności tekstu*, [w:] Mayenowa M. R. (red.), *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław 1976, s. 165–173.